

Studiehandledning på modersmål

– att stödja kunskapsutvecklingen hos flerspråkiga elever

Publikationen finns att ladda ner som kostnadsfri PDF från
Skolverkets webbplats: skolverket.se/publikationer

ISBN: 978-91-7559-046-2

Grafisk produktion: AB Typoform

Foto omslag: Ann Eriksson/NordicPhotos

Foto inlaga: Anette Andersson/AA Fotograf

Stockholm 2013

Studiehandledning på modersmål

– att stödja kunskapsutvecklingen hos flerspråkiga elever

Innehåll

4	Inledning
6	Studiehandledning på modersmål
6	Särskilt stöd
8	Studiehandledning på modersmål
8	De flerspråkiga eleverna – vilka är de?
9	Elevexempel
12	Studiehandledning på modersmålet – tre möjliga modeller
14	Studiehandledning som en tillfällig insats
16	Studiehandledning under lång tid
19	Olika former av studiehandledning på modersmål
24	Studiehandledning i olika ämnen
28	Studiehandledningens arbetsformer
30	Studiehandledaren
32	En likvärdig studiehandledning
33	Att organisera för studiehandledning på modersmål
35	Andra sätt att bedriva studiehandledning
37	Andra former för flerspråkigt lärande
38	Svenska som andraspråk
38	Modersmålsundervisning
44	Studiehandledning i Kronobergs län – ett exempel på utvecklingsarbete
44	Bakgrund
44	Brist på studiehandledning
45	Gemensamt kunskapsbyggande
47	Resultat
49	Några positiva röster i projektet
50	Studiehandledning i en liten kommun
52	Begreppslista
54	Referenser
56	Användbara länkar för flerspråkig handledning

Inledning

Andelen flerspråkiga elever i den svenska skolan ökar – var femte elev i grundskolan har grundläggande kunskaper i ett annat språk än svenska och vårterminen 2012 var 70 000 grundskoleelever födda utomlands. Enligt läroplanen, Lgr 11, ska undervisningen främja lärandet och kunskapsutvecklingen genom att utgå från ”elevernas bakgrund, tidigare erfarenheter, språk och kunskaper”. Trots det visar Skolverkets statistik att flerspråkiga elever inte klarar skolans krav i samma utsträckning som andra elever.

Studiehandledning på modersmål är en stödåtgärd som funnits i förordningarna för grund- och gymnasieskolan sedan 1997. Skolinspektionens granskning av utbildning för nyanlända elever visar att många av de skolor som har kvalitetsgranskats uppvisar allvarliga brister i sitt sätt att hantera denna handledning. Kompetensen kring studiehandledning på modersmålet varierar, likaså hur man praktiskt kan arbeta med studiehandledningen. När handledningen som erbjuds är av god kvalitet är det en viktig insats för den elev som behöver det.¹

Utbildningen i skolan ska enligt skollagen vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet.² En viktig utgångspunkt för utveckling av arbetsmetoder och innehåll i studiehandledning på modersmål är den forskning, på både nationell och internationell nivå, som uppmärksammar vad som karaktäriserar språket i olika ämnen och som belyser interkulturella perspektiv i ämnesundervisningen.

Det här stödmaterialet handlar om studiehandledning för elever med annat modersmål än svenska, de ska få studiehandledning på sitt modersmål om de behöver det. Om det finns särskilda skäl får en elev som har rätt till modersmålsundervisning och som före sin ankomst till Sverige har undervisats på ett annat språk än modersmålet ges studiehandledning på det språket i stället för modersmålet.³ Studiehandledning på modersmålet ska stödja elever som riskerar att inte nå de kunskapskrav som minst ska uppnås i ett eller flera ämnen.⁴

1. Skolinspektionen kvalitetsgranskning, 2009:3.

2. 1 kap. 5 § skollagen.

3. 5 kap. 4 § skolförordningen och 9 kap. 9 § gymnasieförordningen.

4. Bestämmelser om särskilt stöd finns i 3 kap. 6–12 §§ skollagen.

Stödmaterialet vänder sig i första hand till rektorer, lärare och studiehandledare i de obligatoriska skolformerna⁵ och gymnasieskolan men alla som arbetar med elever som har ett annat modersmål än svenska kan ha nytta av materialet. Syftet med stödmaterialet är att stödja dem som arbetar med att organisera och genomföra studiehandledningsinsatser på modersmål.

Stödmaterialet tar upp studiehandledningens innehåll och organisation, studiehandledarens uppdrag och vilka elever det särskilda stödet ska riktas till. I materialet diskuteras också hur denna stödåtgärd kan användas för att stärka de flerspråkiga elevernas kunskapsutveckling och måluppfyllelse.

Stödmaterialet syftar till att fördjupa förståelsen kring flerspråkiga elevers lärande och visa hur man kan ge studiehandledning på modersmål för att stödja elevernas kunskapsutveckling. Det belyser också strategier för skolutveckling som är avgörande för att handledningen ska bli framgångsrik. Dessutom ger stödmaterialet en inblick i andra arbetssätt som kan bidra till de flerspråkiga elevernas skolframgång.

I anslutning till några avsnitt finns diskussionsfrågor som kan vara en utgångspunkt för samtal till exempel mellan lärare och studiehandledare eller i lärararbetslag och rektorsgrupper. Sist i materialet redovisas ett exempel från Kronobergs län där man genomfört ett utvecklingsarbete kring studiehandledning på modersmål.

5. De obligatoriska skolformerna är grundskolan, grundsärskolan, sameskolan och specialskolan.

Studiehandledning på modersmål

Studiehandledning på modersmål ska bidra till att eleven når de kunskapskrav som minst ska uppnås i det eller de ämnen där ett stödbehov konstaterats. Studiehandledningen är beroende av hur undervisningen lagts upp av ämnesläraren och vilka moment i kursplanen eller ämnesplanen som handledningen ska beröra. Samverkan mellan studiehandledaren och ämnesläraren är central om studiehandledningen ska ge önskvärt resultat.

Särskilt stöd

I skollagen (3 kap. 6–12 §§) regleras det särskilda stöd som skolan ska ge elever som riskerar att inte nå de kunskapskrav som minst ska uppnås. Det särskilda stödet ska ges inom den elevgrupp som eleven tillhör, men om det finns särskilda skäl kan man ge det enskilt eller i en annan undervisningsgrupp. Det är rektors ansvar att se till att skolan snabbt utreder elevens behov och utarbetar ett åtgärdsprogram om det behövs.

Studiehandledning på modersmålet regleras i 5 kap. 4 § skolförordningen:

En elev ska få studiehandledning på sitt modersmål, om eleven behöver det.

En elev som ska erbjudas modersmålsundervisning och som före sin ankomst till Sverige har undervisats på ett annat språk än modersmålet får ges studiehandledning på det språket i stället för på modersmålet, om det finns särskilda skäl.

Motsvarande bestämmelse finns i 9 kap. 9 § gymnasieförordningen.

I Skolverkets allmänna råd om arbete med åtgärdsprogram för elever i behov av särskilt stöd finns mer information om när man ska utarbeta åtgärdsprogram och hur man kan gå tillväga i det arbetet. Du hittar de allmänna råden på Skolverkets webbplats www.skolverket.se/lagar-och-regler/allmanna-rad.

Studiehandledning på modersmål

Skolverkets rapport ”Med annat modersmål”, som bland annat bygger på intervjuer, visar att många är osäkra på vad studiehandledning på modersmål egentligen innebär.⁶ Det kan till exempel vara oklart vad studiehandledningen ska innehålla och vilka elever som ska få detta stöd. Andra problem med att ordna studiehandledning på modersmål gäller ekonomin eller andra resurser. Det saknas helt enkelt pengar eller personer för att organisera och genomföra insatsen på önskvärt sätt. Sådana skäl är dock inte godtagbara eftersom elevens rätt till stöd är reglerat i skollagen.

Som tidigare konstaterats ska skolan utreda elevens behov av studiehandledning på samma sätt som behov av andra stödinsatser. Om utredningen visar att det finns behov av särskilt stöd ska ett åtgärdsprogram utarbetas. För att få en rättvisande bild av elevens kunskaper i ett ämne kan det vara lämpligt att bedöma eleven på både svenska och modersmålet. I utredningen kan man också belysa på vilket sätt modersmålet kan vara ett stöd för lärandet i andra ämnen. Det är inte säkert att en elev som har ett annat modersmål än svenska har påbörjat begreppsbildningen i det aktuella ämnet på sitt modersmål och då är det inte säkert att studiehandledning på modersmålet är den mest effektiva stödinsatsen. Det kan också vara viktigt att tänka på att studiehandledning på modersmål kan anordnas både individuellt och i grupp.

De flerspråkiga eleverna – vilka är de?

I grundskolan hade 20 procent av eleverna utländsk bakgrund 2012,⁷ och i förskolan och skolan talas fler än hundra olika modersmål. Av dessa är fem nationella minoritetsspråk⁸ med särskild reglering. De senaste åren har antalet elever födda utomlands och med kort tid i Sverige ökat. De kallas ofta nyanlända och kan till en början oftast inte tala eller förstå svenska. För nyanlända är det viktigt att få arbeta med ämnena växelvis på modersmål och svenska, särskilt för dem som börjar sin skolgång i Sverige i grundskolans senare del eller i gymnasieskolan. Eleverna kan då använda sina tidigare kunskaper i olika ämnen. Det är studiehandledaren och ämnesläraren i samarbete som kan göra ett sådant arbetssätt möjligt. Läraren svarar då för undervisningen om ett ämnesinnehåll medan studiehandledaren kan

6. Skolverket 2008.

7. Född själv i annat land eller båda föräldrarna utlandsfödda.

8. Samiska, finska, romani chib, meänkieli och jiddisch.

förtydliga, förklara och diskutera innehållet på modersmålet. Studiehandledaren kan dessutom förklara nya företeelser och begrepp utifrån elevens tidigare erfarenheter från området där modersmålet talas och därmed sätta in förklaringarna i ett meningsfullt sammanhang. De elever som har goda skolkunskaper med sig får på så sätt möjligheten att upprätthålla kunskaperna på modersmålet och samtidigt utveckla dem vidare på svenska.

De elever som har lite eller inga kunskaper i ett ämne kan också ha stor hjälp av att handledningen sker växelvis på modersmål och svenska. Det blir då lättare för dem att förstå undervisningens innehåll och erövra de önskvärda kunskaperna samtidigt som de får stöd att utveckla sitt svenska språk.

Elevexempel

För att visa på hur elevers start i den svenska skolan kan se ut och hur deras behov kan skilja sig åt ger vi här några exempel på flerspråkiga elevers bakgrund. Dessa elever återkommer också längre fram i materialet när vi visar hur studiehandleddning kan planeras utifrån situation, ämne och elevens behov. Beskrivningarna utgår främst från elevernas kunskaper och behov i ämnet matematik eftersom många lärare anger att det är ett av de vanligaste ämnena som elever behöver studiehandleddning i.

Ahmed, årskurs 7

Ahmed kom från Irak för ungefär två år sedan med hela sin familj. Han lär sig snabbt både svenska och andra ämnen och tänker försöka bli läkare i Sverige. Han har goda kunskaper i de ämnen som han studerade i Irak, t.ex. matematik, men har inte fått undervisning i vissa moment som till exempel procenträkning.

Natakan, årskurs 8

Natakan kommer från Thailand. Hon kom till Sverige för ungefär sju månader sedan. Hon började skolan som sexåring i Thailand och en kartläggning visar att hon har högre kunskaper i de ämnen hon studerat i Thailand än många av sina nuvarande klasskamrater. Ett av de ämnena är matematik.

Mergin, årskurs 9

Mergin är född i Sverige men hans föräldrar är födda på Balkan. Hemma pratar de föräldrarnas gemensamma modersmål. Han har gått förskola och skola i Sverige och deltagit i modersmålsundervisning men aldrig haft studiehandledning. Under de tidiga skolorn tyckte han allt i skolan gick lätt, men nu har han börjat få svårigheter med matematik och fysik.

Amina, år 1 på gymnasiet

Amina kommer från Somalia. Hon kom ensam till Sverige och har bott hos en släkting. När hon kom som åttaåring hade hon aldrig gått i skolan. Hon har hela sin skoltid upplevt att matematik och NO-ämnena är svåra. Hon hade aldrig haft studiehandledning när hon började på gymnasiet.

Reza, årskurs 9

Reza kom ensam från Afghanistan för knappt två år sedan. Han har i perioder gått i en privatskola i Afghanistan där han framför allt studerade matematik, NO-ämnena och språk. Han fick göra ett par avbrott i sin utbildning eftersom kriget kom för nära och man stängde skolan av säkerhetsskäl.

Fadumo, år 1 på gymnasiet

Fadumo kommer från Somalia. Hennes tidigare skolgång i koranskola har av olika skäl varit splittrad. Hon har fått en hel del undervisning i matematik vilket hon tycker om. Fadumo tycker att det är jobbigt att lära sig svenska eftersom det tar lång tid.

Henk, årskurs 9

Henk kommer från Nederländerna. Henk kunde, förutom flamländska, också engelska, tyska och franska när han kom till Sverige. Han lär sig svenska snabbt och hänger med ganska bra i alla ämnen, inte minst tack vare att omgivningen gärna stöttar honom via engelska.

Lin, årskurs 8

Lin kommer från Kina. I Kina har hon gått i skolan sedan hon var fem år. Hon går snabbt fram i alla ämnen med mycket stöd och höga förväntningar hemifrån. Hennes modersmål är mandarin, ett språk som är väldigt olika svenska inte minst uttalsmässigt. Detta har gjort att Lin tycker det är svårt att uttala svenska tydligt. Hon tycker också det är svårt att uppfatta svenskt tal.

Studiehandledning på modersmålet – tre möjliga modeller

Syftet med stödinsatsen studiehandledning på modersmålet är att använda elevens modersmål som ett redskap för att ge eleven möjligheter att klara kraven i skolans olika ämnen. I en effektiv studiehandledning på modersmålet sker arbetet växelvis på modersmål och svenska, vilket utvecklar elevens kunskaper i såväl ämnet som i svenska språket. För att visa hur studiehandledning på modersmålet kan bedrivas med utgångspunkt i flerspråkiga elevers olika behov ger vi här exempel på tre möjliga modeller:

- studiehandledning för elever med ämneskunskaper på modersmålet
- förstaspråksstöd
- förstärkt flerspråkighet

Modellerna är exempel på några av de arbetssätt som förekommer i svenska skolor och de betonar vikten av att studiehandledaren genomför handledningen växelvis på modersmål och svenska. Modellerna presenteras utan rangordning, det centrala är att hitta den modell som ger eleven det stöd som hon eller han behöver. För att komma fram till vilken modell som passar bäst till en viss elev är det viktigt att skolan inledningsvis kartlägger⁹ elevens kunskaper och erfarenheter. Utifrån kartläggningen och åtgärdsprogrammet kan skolan planera och genomföra studiehandledning på modersmålet på ett genomtänkt sätt.

STUDIEHANDLEDNING FÖR ELEVER MED ÄMNESKUNSKAPER PÅ MODERSMÅLET

Många elever som kommer till Sverige när de är äldre än sju år har gått i skolan och förvärvat kunskaper i ett eller flera ämnen på sitt modersmål. När de börjar skolan i Sverige och ska utveckla nya kunskaper på svenska språket kan de riskera att inte klara kraven som ställs i styrdokumentet. Elevens starkaste språk är oftast modersmålet och studiehandledningen behöver då utgå från de kunskaper, ord och begrepp som eleven har på modersmålet och även introducera deras svenska

9. Enligt regeringsuppdraget Uppdrag att genomföra integrationsinsatser inom skolväsendet U2013/1101/S ska Skolverket mellan 2013 och 2016 utveckla och sprida information om ett särskilt kartläggningsmaterial som stödjer arbetet med att kartlägga de kunskaper som en nyanländ elev har när han eller hon kommer till den svenska skolan.

motsvarigheter. Har eleven undervisats på ett annat språk än modersmålet arbetar studiehandledaren på motsvarande sätt på detta språk.

Framför allt eleverna *Ahmed, Natakan, Henk och Lin*, som beskrivits tidigare i detta material, har behov av den här typen av studiehandledning på modersmålet.

FÖRSTASPRÅKSSTÖD

En del elever kommer till Sverige under senare delen av grundskolan utan någon regelbunden tidigare skolgång och saknar därmed helt eller delvis ämneskunskaper i ett eller flera av skolans ämnen. För dessa elever är det särskilt viktigt att den första kartläggningen inte bara tar upp formella ämneskunskaper utan också andra erfarenheter. Även om eleven saknar formella ämneskunskaper kan hon eller han ha praktiska erfarenheter som är värdefulla att ha kunskap om och som man kan utgå från i ämnesundervisningen. Ju äldre den nyanlända eleven är desto fler erfarenheter har eleven förstås med sig. Studiehandledningen i ämnet sker på modersmålet parallellt med ämnesundervisningen på svenska. Ämnesord och begrepp på svenska introduceras och i takt med att kunskaperna i ämnet ökar och svenska språket stärks övergår undervisningen alltmer till att ske på svenska.

Reza och *Fadumo* är exempel på elever som behöver studiehandledning på modersmålet i form av förstaspråksstöd.

FÖRSTÄRKT FLERSPRÅKIGHET

En del elever kan ha varit en längre tid i Sverige och trots det riskera att inte uppfylla kunskapskraven i ett eller flera ämnen. Om en utredning visar att det finns ett behov av särskilt stöd och om eleven kan en del begrepp på sitt modersmål kan studiehandledning på modersmålet vara en relevant stödåtgärd. För att avgöra om så är fallet kan skolan utreda om svårigheterna att nå kunskapskraven i ämnet är av språklig karaktär eller beror på bristande ämneskunskaper. Om utredningen bedöms av både ämneslärare och studiehandledare ökar chansen att rätt åtgärd kan sättas in.

I den här modellen för studiehandledning utgår elever och lärare från de grundläggande kunskaper som eleven har i ämnet på modersmålet och bygger på med de nya momenten. Elevens kunskaper stärks på så vis. Utredningen kan visa om handledningen ger bäst resultat på modersmålet eller på svenska. Om ord och begrepp är helt främmande på modersmålet är det en omväg att introducera begreppen på modersmålet i handledningen. Däremot kan modersmålet användas för att förklara det svenska begreppets innebörd.

Amina, i exemplet ovan, är en elev som har behov av studiehandledning på modersmålet i formen förstärkt flerspråkighet medan *Mergin*, efter utredning, visar sig behöva en särskild stödinsats i ämnet på svenska.

ATT DISKUTERA

- Hur avgör ni på er skola vilken modell av studiehandledning som är mest lämplig för en elev?

HUR LÄNGE SKA STUDIEHANDLEDNINGEN PÅGÅ?

Det är önskvärt att studiehandledare och ämneslärare tillsammans dokumenterar elevens lärande och utveckling samt kontinuerligt utvärderar åtgärdsprogrammet för att kunna avgöra när eleven inte längre behöver studiehandledning på modersmålet. Det vanligaste är att elever behöver studiehandledning en termin eller ett läsår. I vissa fall kan skolan dock sätta in studiehandledning som en tillfällig insats för att komma till rätta med ett begränsat och tydligt avgränsat hinder för elevens lärande och utveckling. Här nedan beskrivs de två varianterna mer utförligt.

Studiehandledning som en tillfällig insats

Det tar tid att utveckla ett andraspråk och det kräver ett medvetet arbete under lång tid för att eleven ska erövra de språkliga kunskaper som fordras i skolans olika ämnen. Därför bör åtgärdsprogram i de flesta fall täcka en lång period, men studiehandledning på modersmål kan förekomma som en tillfällig insats främst i två fall:

1. Eleven har goda kunskaper i ämnet på sitt modersmål men har aldrig tidigare arbetat med ett särskilt moment i det aktuella ämnet.
2. Den nyanlända eleven ska gå över från förberedelseklass eller motsvarande till ordinarie klass och eleven behöver en introduktion till ämnesundervisningen.

Exempel 1

Eleven: Ahmed i årskurs 7 har varit i Sverige i två år. Han har goda matematik-kunskaper med sig från tidigare skolgång men när klassen börjar med procent märker både Ahmed och hans lärare att han inte förstår och inte heller har några kunskaper att falla tillbaka på.

Utredning: Matematikläraren befärar att Ahmed behöver särskilt stöd för att klara kunskapskraven i matematik och meddelar rektor. En utredning tillsätts för att se om en särskild stödinsats behövs och studiehandledaren bedömer om det är studiehandledning på modersmål som eleven behöver. Utredningen visar att behovet finns och rektor beslutar om att ett åtgärdsprogram ska utarbetas.

Åtgärder: Ett åtgärdsprogram med studiehandledning på modersmål i matematik för momentet procenträkning utarbetas. Studiehandledaren planerar hur studiehandledningstiden används och vilka arbetssätt som är lämpliga men utgår från det aktuella ämnets kursplan och kunskapskrav. Studiehandledningen är koncentrerad under en begränsad tidsperiod. När den särskilda stödinsatsen är genomförd följer man upp resultatet och utvärderar tillsammans med eleven och elevens vårdnadshavare. Beslutas om åtgärdsprogrammet kan avslutas eller om ett nytt bör utarbetas.

Exempel 2

Eleven: Natakan, årskurs 8, har varit i Sverige i nio månader och ska slussas ut i ordinarie klass vid höstterminens start. Hon har goda kunskaper i flera ämnen och i matematik är hennes kunskapsnivå högre än många av klasskamraternas.

Utredning: Läraren i förberedelseklassen gör utredningen om Natakans stödbehov tillsammans med klassens ämneslärare och studiehandledaren. Utredningen visar att övergången till ordinarie undervisning kan ställa så stora krav på Natakan att det finns en risk att hon inte klarar att uppfylla kunskapskraven i matematik. Rektor beslutar därför om att ett åtgärdsprogram ska utarbetas. Innehåll och tid för studiehandledningsinsatsen kan fastställas som en åtgärd i åtgärdsprogrammet.

Åtgärder: Studiehandledaren och matematikläraren planerar ämnesintroduktionen gemensamt. Man kommer överens om att studiehandledarens uppgift är att koncentrera studiehandledningen kring det som är centralt i ämnet; till exempel ord- och begreppsförråd, studieteknik, arbetssätt och läromedlens uppbyggnad. När insatsen så småningom följs upp och utvärderas kan det som då kommer fram bli underlag för ett nytt åtgärdsprogram som innehåller studiehandledning på modersmål under längre tid. Åtgärden stödjer också Natakan att utveckla strategier som kan hjälpa henne att snabbt komma vidare i ett av sina starkaste ämnen.

Studiehandledning under lång tid

De som behöver studiehandledning på modersmål är flerspråkiga elever vars svenska språk ännu inte är tillräckligt starkt för att eleven ska kunna tillgodogöra sig ämnesundervisning fullt ut. Att utveckla ett sådant ämnesspråk kan ta tid och därför behöver studiehandledningen ofta läggas ut under en termin eller ett läsår, beroende på ämnesspråkets komplexitet och elevens förkunskaper och progression. Om studiehandledningen ska bli effektiv är det viktigt att eleven får den regelbundet och att arbetsformerna i den varierar efter elevens behov. Det kan vara lämpligt att studiehandledningen fortsätter tills eleven uppfyller kunskapskravet i ämnet. Det kan också vara lämpligt att skolan följer upp och utvärderar studiehandledningen regelbundet. På så sätt kan ämneslärare och studiehandledare stämma av att studiehandledningen ger resultat och att eleven utvecklas i riktning mot kunskapsmålen i läroplanen.

Exempel 1

Eleven: Natakan, årskurs 8, har fått en introduktion i matematik inför övergången till ordinarie klass (se exemplet ovan) och behöver nu studiehandledning som ett komplement till matematikundervisningen i klassen.

Utredningen: I samband med kartläggningen och den bedömning som gjorts av stödbehov vid ämnesintroduktionen har studiehandledaren och matematikläraren fått en uppfattning om Natakans förkunskaper i ämnet. Den här uppfattningen blir underlag för den fortsatta utredningen och för lärarens fortsatta planering. Utredningen ligger sedan till grund för det åtgärdsprogram som beskriver hur studiehandledningen ska genomföras under terminen.

Åtgärderna: Under Natakans första tid i matematikklassen förbereder studiehandledaren henne inför lektionerna så att hon får en förståelse som hjälper henne att hänga med i undervisningen. I takt med att Natakans svenska språk utvecklas kan handledningen ges under ordinarie undervisning. Då finns studiehandledaren där för att efterarbeta genomgångar som gjorts på svenska eller som ett stöd på lektionen när hon arbetar med uppgifter på egen hand. Om det behövs kan hon få korta genomgångar på modersmålet i anslutning till undervisningen. Natakan kan också få stöd att bearbeta klassrumsundervisningen tillsammans med studiehandledaren.

När det gäller elever som varit länge i Sverige kan det vara svårare att bedöma om studiehandledning är det mest lämpliga eller om eleven skulle ha bättre hjälp av någon annan stödinsats.

Exempel 2

Eleven: Mergin, årskurs 9, född i Sverige. Inför de nationella proven blir det tydligt att han kommer att ha svårt att nå de kunskapskrav som minst ska uppnås i matematik.

Utredningen: Ämnesläraren vill att Mergin ska få studiehandledning på modersmål som en särskild stödinsats. Rektor tillsätter en utredning där matematikläraren och studiehandledaren samarbetar för att avgöra om Mergins svårigheter är språkliga eller av annan karaktär.

Åtgärderna: Läraren och studiehandledaren använder en standardiserad diagnos där benämnda tal är frekventa. Diagnosen genomförs på både svenska och modersmål och visar att Mergins starkaste språk är svenska. Det innebär att studiehandledning på modersmålet inte är den rätta stödinsatsen och att Mergins stödbehov behöver utredas vidare.

Exempel 3

Eleven: Amina, år 1 i gymnasieskolan, kom till Sverige när hon var åtta år. I ämnes-tester vid skolstarten får hon låga resultat och ber själv om extra stöd.

Utredningen: Rektor tillsätter en utredning om studiehandledning på modersmål som stödåtgärd. Ämneslärare och studiehandledare gör en språkligt utmanande kartläggning i ämnet på både svenska och modersmål. Det visar sig att vissa delar behärskar Amina bäst på svenska medan andra delar är starkast på modersmålet.

Åtgärderna: I Aminas åtgärdsprogram skrivs studiehandledning på modersmålet in som åtgärd. Åtgärdsprogrammet beslutas för en längre tid och hon får studiehandledning varje vecka. Studiehandledningen bidrar i detta fall främst till att stärka hennes begreppsbildning på svenska genom att utgå från och göra jämförelser med Aminas tidigare erfarenheter i ämnet och med de ord och begrepp som hon behärskar bäst på modersmålet. Att introducera nya ämnesbegrepp på modersmålet är inte nödvändigt.

ATT DISKUTERA

- Hur fungerar överlämningen av information från den som ansvarar för utredningen av elevens kunskaper till dem som behöver få denna information? Kan denna rutin utvecklas och förbättras? I så fall, hur?
- Hur gör vi för att avgöra hur länge studiehandledningen ska pågå? Vem ansvarar för detta?
- Hur följer vi upp studiehandledningen och elevens kunskapsutveckling?

Olika former av studiehandledning på modersmål

För att möta elevernas olika behov har det även betydelse när hon eller han får studiehandledningen i förhållande till lektionen i ämnet. Ibland ges studiehandledning efter lektionen som repetition av ett visst moment eller som förberedelser inför prov medan elever i stället ibland önskar fler tillfällen med studiehandledning som förberedelse inför lektionen. Att vara förberedd på modersmålet inför lektionen i ämnet på svenska kan ge en större trygghet och fördjupa lärandet. Att få studiehandledning under lektionen i ämnet ses också som positivt av många elever, de som har svårt att ta till sig undervisningen uppskattar att få hjälpen direkt och menar att det spar tid. Nedan följer exempel på hur studiehandledning kan ges vid olika tidpunkter, fördelarna med arbetet och vad som krävs för att det ska ge effekt.

STUDIEHANDLEDNING FÖRE LEKTIONEN

För en flerspråkig elev är det viktigt att läraren integrerar språk och innehåll för meningsfull undervisning, till exempel genom att sätta in fakta i ett sammanhang som är mer tillgängligt och begripligt för eleven. Elever med begränsat ordförråd i svenska men goda kunskaper i ämnet har stor nytta av att få förbereda lektionen tillsammans med sin studiehandledare. Studiehandledning före undervisningen kan också passa när eleven har stora textmängder att gå igenom. Studiehandledaren kan då sammanfatta innehållet och fokusera på centrala ord och begrepp i sammanhanget och förklara dem med hjälp av modersmålet.

För att studiehandledaren ska känna till hur undervisningen i ämnet är upplagd och vilket innehåll som ska bearbetas är samarbetet mellan studiehandledaren och ämnesläraren viktigt. Hur nära samarbetet blir beror på hur mycket studiehandledaren finns på skolan. Det kan vara viktigt med en inledande kontakt i samband med att åtgärdsprogrammet utarbetas. Då kan ämnesläraren till exempel informera om vad undervisningen ska fokusera, hur planeringen är upplagd eller vilka läromedel som används. Möjligheten för studiehandledaren att delta på möten med ämneslärarna och att vara med i klassrummet hos ämnesläraren är faktorer som gynnar en god studiehandledning.

Exempel 1

Elev: Reza, årskurs 9, har varit i Sverige i knappt två år och gått i förberedelseklass. Sedan nio månader deltar Reza i reguljär ämnesundervisning med svensk klass. Parallellt med ämnesundervisningen får Reza kontinuerligt studiehandledning i matematik. Han har i sin tidigare skolgång fått undervisning om sannolikhet, som man nu behandlar i matematikundervisningen.

Ämnesläraren: Läraren ska gå igenom det nya momentet sannolikhet om två veckor. Han planerar undervisningen utifrån kursplanen i ämnet och när det gäller Reza tar han kontakt med studiehandledaren och ber henne förbereda en introduktion i sannolikhet.

Studiehandledaren: Utifrån ämneslärarens planering och aktuellt läromedel lägger studiehandledaren upp en strategi för studiehandledningen. Hon väljer ut de centrala delarna i avsnittet utifrån sin kännedom om Rezas kunskapsnivå och funderar på vilka förkunskaper för sannolikhet som hon måste försäkra sig om att Reza har.

STUDIEHANDLEDNING UNDER LEKTIONEN

Studiehandledning under lektionen innebär att eleven får studiehandledningen samtidigt som ämnesundervisningen. Detta gynnar samarbetet mellan ämnesläraren och studiehandledaren och det passar bra när studiehandledningen omfattar flera elever i samma klass, det kan tillföra ett flerspråkigt perspektiv i ämnesundervisningen. Studiehandledaren har möjlighet att fånga upp elevernas behov direkt.

Vid längre genomgångar av ett ämnesavsnitt kan studiehandledaren hålla genomgången på modersmålet parallellt med att ämnesläraren gör det på svenska i den övriga klassen. Det lämpar sig bäst för elever som varit i Sverige kort tid och som ännu har ett begränsat ordförråd på svenska. Tillvägagångssättet fungerar bäst om studiehandledaren och ämnesläraren tillsammans har planerat genomgångens upplägg.

Exempel 1

Elev: Fadumo, år 1 på introduktionsprogrammet Språkintröduktion i gymnasieskolan, har varit drygt ett år i Sverige. Från tidigare år har hon en splittrad skolgång där matematiken ändå var ett centralt ämne. Hennes matematikgrupp läser enligt kursplanen och kunskapskraven för matematik i årskurs 9.

Ämnesläraren har individuella studieplaner för hur eleverna ska nå sina mål. Hon gör uppföljningar varje vecka och upptäcker då att Fadumo inte har förstått ett

särskilt moment. Hon planerar med studiehandledaren att han ska gå genom momentet vid nästa lektion.

Studiehandledaren deltar på lektionen och hjälper de elever som spontant ber om hjälp. Han har en medveten strategi för att dels låta eleven lösa problemet på egen hand, dels få eleven att fråga ämnesläraren innan förklaringen ges på modersmålet. Studiehandledaren har vid behov särskilda genomgångar utifrån ämneslärarens veckouppföljning och handleder då enskilda elever eller elever i grupp.

Exempel 2

Eleven Henk, årskurs 9, är i Sverige sedan fem månader. Han har åldersadekvata kunskaper i biologi. Han går sedan en kort tid i reguljär undervisning med svenska elever och får studiehandledning en timme i veckan.

Ämnesläraren känner till elevens förkunskaper och är medveten om att elevens svårigheter enbart beror på språket. Vid korta genomgångar deltar studiehandledaren och förklarar innehållet direkt för eleven. Vid längre genomgångar informerar ämnesläraren studiehandledaren om genomgångens innehåll och upplägg.

Studiehandledaren är förtrogen med ämnesinnehållet och hjälper eleven direkt i klassrummet eller har tillsammans med ämnesläraren förberett en längre genomgång som han håller i på egen hand.

STUDIEHANDLEDNING EFTER LEKTIONEN

Studiehandledning efter lektionen används för att repetera och fördjupa det som eleven gjort i ämnesundervisningen. Studiehandledaren är medveten om vilka kunskapskrav som ska uppfyllas och stöttar eleven genom de delar som bedöms viktiga för att eleven ska lyckas. Studiehandledning efter lektionen passar elever som kommit längre i utvecklingen av svenska språket. Genom att eleven deltar i undervisningen får hon eller han prova om det egna språket bär och sedan kan lektionen följas upp i studiehandledningen.

Studiehandledare och ämneslärare stämmer av med varandra vad som behöver repeteras och hur eleven går framåt mot att nå de kunskapskrav som minst ska uppnås. Ju äldre eleven är desto större ansvar tar hon eller han för vad som behöver gås igenom med studiehandledaren.

Exempel 1

Elev: Lin, årskurs 8, har varit två år i Sverige. I ämnet matematik har hon avancerade kunskaper. Hon utvecklar sin svenska i snabb takt men upplever att det svenska uttalet är svårt, vilket påverkar hennes hörförståelse och hennes uttrycksförmåga i tal. Hon upplever också att undervisningen är annorlunda än i hemlandet och har svårt med vissa arbetssätt, men hon vill gärna delta på lektionen och försöka klara sig själv.

Ämnesläraren är osäker på elevens svårigheter i ämnet och försöker på olika sätt att identifiera dem. Hon går igenom centrala begrepp och arbetar med studieteknik för att ge Lin strategier för sitt lärande. Hon undersöker även om Lin

behöver särskilt stöd i form av uttalsträning med logoped. Det hanteras inte av studiehandledaren.

Studiehandledaren efterarbetar avsnittet tillsammans med eleven och utgår från det ämneslärares och eleven ringat in som viktigt i sammanhanget. Studiehandledaren har varit delaktig i kartläggningen av elevens kunskaper och känner till hennes förkunskaper. Studiehandledaren resonerar och jämför undervisning och arbetssätt i hemlandet med hur det är i Sverige.

Tidpunkten för när eleven ska få studiehandledning måste avgöras från fall till fall och anpassas efter undervisningsinnehållet och elevens behov. Alla tre varianterna kan kombineras för en elev under olika perioder vartefter elevens språk och kunskaper utvecklas.

ATT DISKUTERA

- När är det vanligast att studiehandledningen förläggs och vad är det för faktorer som avgör det på skolan?
- Vad finns det för fördelar respektive nackdelar med det?
- Finns det behov av att prova andra tidpunkter för studiehandledningen?
Vad skulle krävas för att detta skulle bli möjligt?

Studiehandledning i olika ämnen

Undervisningen i skolan ska planeras och genomföras i enlighet med bestämmelserna för skolformen, till exempel läroplanen och kursplaner eller ämnesplaner. Studiehandledning på modersmålet blir ett effektivt stöd för de elever som behöver det om den planeras och genomförs med utgångspunkt i elevens behov och ämneslärarens planering i det aktuella ämnet. Studiehandledaren behöver därför vara insatt i kursplanen eller ämnesplanen för det ämne som hon eller han handleder i.

KURSPLANER OCH ÄMNESPLANER

Skolans kursplaner och ämnesplaner anger vad det aktuella ämnet ska bidra med i elevens utbildning, de består av tre delar: syfte, centralt innehåll och kunskapskrav. I syftet anges vilka kunskaper och förmågor som undervisningen i ämnet ska ge eleven möjlighet att utveckla. Det centrala innehållet anger vad undervisningen ska behandla för att eleverna ska kunna utvecklas i riktning mot ämnets syfte, och kunskapskraven används för att bedöma elevens kunskaper. Här beskrivs vad eleven kan och hur detta går att iakttä.

ÄMNESSPRÅK ELLER SKOLSPRÅK

Alla ämnen har sina specifika språkdrag som vi ofta kallar för ämnesspråk eller skolspråk. I kursplanerna och ämnesplanerna i många ämnen är det tydligt att de språkliga aspekterna är viktiga att behandla i undervisningen, särskilt tydligt syns det i kunskapskraven. Eleven ska visa sina kunskaper och förmågor i ämnet genom olika språkhandlingar och det påverkar sedan vilket betyg eleven får, så ämnesspråket är en viktig del av ämnesundervisningen. Det introducerar eleverna i den sociala gemenskapen med dem som kan ämnet, och ämneslärarna tränar eleverna i att tänka, tala och skriva som t.ex. biologer, historiker eller elektriker.¹⁰ I kommentarmaterialet ”Få syn på språket”¹¹ som kan laddas ner från Skolverkets webbplats finns mer information om språkets betydelse för lärandet i alla ämnen.

Studiehandledning i olika ämnen fordrar en god inblick i det som är karaktäristiskt för ämnet både vad gäller innehåll och språkbruk. Studiehandledaren behöver också vara insatt i det aktuella ämnets kursplan eller ämnesplan. En del ämnen i svensk skola skiljer sig från motsvarande ämne i andra länders utbildningssystem.

10. Olvegård (2006).

11. Skolverket 2012.

Ett exempel på detta är ämnet bild som i många länder motsvarar vårt tidigare ämne teckning. I ämnet bild i Sverige handlar det om mer än att teckna – det är att skapa bilder med olika medel, att kommunicera via bilder, analysera bilder och att förmedla bildens roll i den digitala världen. Elevens tidigare upplevelser av undervisningen i ett ämne kan påverka hur hon eller han förstår undervisningen i Sverige. Genom att vara insatt i dessa skillnader kan studiehandledaren stötta elevens ingång i ämnesundervisningen.

Varje ämne använder som vi tidigare konstaterat språket på sitt specifika sätt. Olika ämnens texter kan ha skilda funktioner och olika uppbyggnad. I vissa ämnen är det till exempel vanligt att använda beskrivande eller förklarande texter medan det i andra ämnen kanske är vanligare med berättande eller instruerande texter. Det är stor skillnad på att läsa eller skriva en berättelse och att läsa eller skriva en laborationsrapport. För att klara sådana utmaningar behöver eleven få undervisning om de olika texternas funktion, innehåll och uppbyggnad. Det är också stor skillnad mellan det vardagsspråk man använder med kamrater eller hemma i sin familj och det skolspråk eller ämnesspråk som används i undervisning och läromedel. En sådan skillnad är till exempel att vardagsspråket ofta är muntligt, att man kan fråga när man inte förstår och kan se ansiktsuttryck och kroppsspråk på den man talar med. Skolspråket är i många ämnen ofta skriftligt och mer abstrakt. Det kan behandla ett innehåll som är helt okänt för eleven och som kanske beskriver något som förekommer någon helt annanstans i världen. Författaren till texten är inte närvarande och det går därför inte att ställa frågor om man inte förstår.

Ett exempel är att det i matematiken finns en hel del begrepp som eleverna också använder i vardagsspråket men då med en annan betydelse, vilket kan medföra felaktiga associationer. Exempel på sådana begrepp är volym, förlängning eller godtycklig.¹² I många ämnen, till exempel matematik, används också metaforer och exempel ur vardagen för att konkretisera uppgifter. Dessa är kulturbundna och kan därför vara okända för de flerspråkiga eleverna. Räkneexempel med spelkort är t.ex. vanliga i svenska matematikböcker men kan vara en okänd företeelse för elever med annan bakgrund.

I NO-ämnena¹³ använder man ofta definitioner, klassifikationer och taxonomier av olika slag och texttyper som eleven läser och skriver inom ramen för NO-ämnena är ofta rapporter och förklaringar. Viktiga språkliga uttrycksformer inom naturvetenskapen är bilder och modeller, symboler, tabeller, grafer och diagram. Uppgifter och förklaringar i ämnena är långa med en tät textmassa och många abstrakta begrepp som man måste förstå för att förstå sammanhanget.

De samhällsorienterande ämnena (SO-ämnena)¹⁴ i sin tur innehåller till exempel ofta berättande, beskrivande eller argumenterande texter. Ämnena kräver att eleven ska kunna beskriva, förklara, analysera, tolka och värdera. Ett jämförande perspektiv och ett kritiskt förhållningssätt är betydelsefullt i ämnena. Det kan vara

12. Löwing & Kilborn (2008).

13. Med NO-ämnena avses biologi, fysik och kemi.

14. Med SO-ämnena avses geografi, historia, religionskunskap och samhällskunskap.

främmande för elever från en annan skolkultur som kanske har lärt sig fakta utan att värdera den. Att studiehandleda i SO-ämnen innebär i hög grad att sätta in ny kunskap för eleverna i ett större sammanhang eftersom nyanlända elever vanligtvis inte fått undervisning i historia eller samhällskunskap ur ett svenskt perspektiv tidigare.

De ämnen som är mer praktiska till sin natur, t.ex. slöjd eller bild, kan använda instruktioner och förklaringar kring rutiner och arbetssätt, säkerhetsåtgärder och liknande. Att introducera eleverna i ämnet med hjälp av studiehandledning på modersmålet kan skapa trygghet hos både lärare och elev. Förutom de praktiska färdigheter som eleverna lär i ämnena ska de också bland annat kunna resonera och förklara, utveckla och pröva idéer samt motivera sina val.

ATT DISKUTERA

- Vilka ämnen får elever vanligtvis studiehandledning i på vår skola? Vad beror det på?
- Finns det elever som behöver studiehandledning även i andra ämnen? Vad kan vi göra på skolan eller i kommunen för att kunna ge studiehandledning i fler ämnen?
- Hur samverkar ämneslärare och studiehandledare på vår skola i arbetet med att stödja elevens språk- och kunskapsutveckling i olika ämnen? Hur påverkar språkdragen i olika ämnen studiehandledningen?

Studiehandledningens arbetsformer

I studiehandledningen är det viktigt att kontinuerligt ta reda på vilket stöd en elev behöver. Studiehandledaren kan vägleda eleven som har mindre kunskaper i ett ämne eller ett ämnesområde. Ju mer eleven klarar på egen hand desto mer tillbakadragen kan studiehandledarens roll vara. Studiehandledningen syftar till att stödja elevens självförtroende och kunskapsutveckling. Uppgifterna eleven arbetar med ska inte förenklas. I stället ska eleven med studiehandledarens hjälp kunna arbeta med uppgifter som motsvarar dem som eleven möter i ämnesundervisningen.

Studiehandledningen kan

- vara en tillfällig handledning av elever mot nya begrepp, högre nivåer av förståelse samt ett nytt språk,
- visa eleverna *hur* något ska göras så att de kan utföra liknande uppgifter på egen hand, det vill säga ge verktyg för framtida behov.

I studiehandledning är det språkliga perspektivet centralt oavsett vilket skolämne som behandlas. Man kan dela in skolspråket i tre grupper, vardagsspråk, ämnesspråk och reflexivt språk. Att använda vardagsspråket kan till exempel innebära att man använder ord och begrepp som är vanliga i ämnet för att ge instruktioner och referera till vardagsföreteelser och närmiljö. Vardagsspråket är ofta muntligt.

Att använda ett specialiserat ämnesspråk kan innebära att man använder ord och begrepp som är specifika för ämnet. Då står skriftspråket ofta i fokus. Det reflexiva språket är det språk som lärare och elever använder för att reflektera över innehållet i undervisningen och för att kritiskt granska undervisningens innehåll. Det är viktigt att eleven får stöd att utveckla det reflexiva språket för att kunna argumentera, dra slutsatser, tolka och motivera. Grundskolans läroplan och kursplanerna för skolans olika ämnen ställer höga krav på elevens reflexiva språk, i flera ämnen ska eleven bedömas utifrån hur väl hon eller han kan reflektera eller kritiskt granska. I studiehandledningen behöver eleven således parallellt få stöd i samtliga tre delar av språket.

STUDIEHANDLEDNING UR ETT INTERKULTURELLT PERSPEKTIV

I studiehandledningen behandlas det aktuella skolämnet ur ett interkulturellt perspektiv genom att studiehandledaren tillsammans med eleven identifierar sådana delar av ämnet där kulturella faktorer har betydelse för hur elevens fort-

satta lärande mot kunskapsmålen i läroplanen ska fortskrida. Det kan till exempel vara att eleven tidigare fått undervisning kring något moment på ett annat sätt än i svenska skolan. Studiehandledaren kan också stötta elevens lärande genom att koppla ett ämnesinnehåll till området där eleven har sitt ursprung för att vidga förståelsen kring ämnesinnehållet i Sverige. Elevens referensramar kan därigenom bidra till ökad förståelse och stärka inlärnigen.

Studiehandledaren är en viktig länk mellan elevens tidigare erfarenheter av skola och den undervisning och skolkultur som eleven möter i Sverige.

Både studiehandledaren och modersmålsläraren kan bidra till att skapa en helhet kring eleven och ge möjligheten att använda elevens alla språkliga och kulturella verktyg för lärande. Studiehandledaren kan även vara en viktig resurs som kulturtolk i utvecklingssamtal med föräldrar. Med sina kunskaper om ämnet och dess kursplan eller ämnesplan kan studiehandledaren ge ett djup i samtalet genom att tillsammans med läraren förklara ämnets syfte och hur elevens kunskaper bedöms.

ATT DISKUTERA

- Hur arbetar vi med undervisning och studiehandledning utan att förenkla uppgifterna?
- Vad gör vi i arbetet med att undervisa och handleda eleverna som är riktigt bra? Vad är det som gör det så bra?
- Finns det något som inte fungerar lika bra? Vad kan vi göra för att det ska fungera bättre?

Studiehandledaren

Att vara studiehandledare är inte detsamma som att vara modersmålslärare och därför används här begreppet *studiehandledare* för den som ger handledning på modersmål i andra ämnen än ämnet modersmål. En modersmålslärare undervisar med utgångspunkt i kursplanen eller ämnesplanen för modersmål medan en studiehandledare utgår från kursplanerna och ämnesplanerna i olika ämnen.

Få studiehandledare har sådana ämneskunskaper att de kan studiehandleda i skolans samtliga ämnen. Att organisera arbetet i ”ämnesblock”, det vill säga att studiehandledaren ger handledningen i flera närliggande ämnen underlättar både rekryteringen och kompetensutvecklingen av studiehandledare. Det ger också en rimlig arbetssituation för handledaren och skapar bättre möjlighet till samarbete med ämneslärarna.

Studiehandledning är inte enbart ämnesundervisning på modersmålet utan rymmer många aspekter, till exempel språklig medvetenhet kring skillnader och likheter mellan svenska och modersmålet samt kulturella faktorer i ämnesundervisningen. En studiehandledare behöver också kunna avgöra i vilken omfattning modersmålet ska användas i handledningen och hur ämnessvenskan ska bearbetas. I skolans styrdokument finns inte befattningen studiehandledare reglerad och det är rektorn som bedömer en persons lämplighet för studiehandledaruppdraget.

FAKTORER I STUDIEHANDLEDARROLLEN SOM KAN GÖRA STUDIEHANDLEDNINGEN EFFEKTIV

Regleringen anger inte några krav på studiehandledares utbildning eller kompetens. I detta avsnitt anges några faktorer som dock kan påverka studiehandledningsinsatsen positivt.

Studiehandledaren behärskar modersmålet

Det är viktigt att studiehandledaren behärskar det språk som eleven får studiehandledning på, antingen modersmålet eller det skolspråk eleven tidigare undervisats på. Studiehandledaren behöver också ha kännedom om det skolsystem som eleven har gått i och veta hur undervisningen i ämnet genomförs där för att kunna jämföra med ämnesundervisningen i Sverige.

Studiehandledaren har en utvecklad språklig medvetenhet

Studiehandledaren behöver kunna reflektera kring modersmålet i relation till undervisningsspråket. Studiehandledaren behöver också behärska centrala ord och begrepp i ämnet på både modersmål och svenska. Hon eller han bedömer och planerar medvetet hur växlingen bäst sker mellan språken i handledningen av eleven.

Studiehandledaren är pedagogiskt kunnig

Studiehandledaren behöver vara didaktiskt medveten och kunna tillämpa olika pedagogiska arbetsmetoder. Studiehandledaren behöver också sätta sig in i hur ämnesundervisningen går till i den svenska skolan både generellt och för den individuella eleven och bedöma vad som är viktigt att studiehandleda kring och hur arbetet kan läggas upp.

Studiehandledaren är förtrogen med svensk skola

Det är viktigt att studiehandledaren har god kännedom om det svenska skolsystemet och vilka ramar som gäller för den skolform hon eller han verkar i. Studiehandledaren behöver vara insatt i läroplan, ämnesplan och kursplan samt ha goda kunskaper om särskilda stödåtgärder.

Studiehandledaren är målfokuserad

Studiehandledaren behöver veta vilka mål eleven ska utvecklas mot och vilka kunskapskrav eleven minst ska uppnå. Utifrån dessa mål och krav planerar studiehandledaren handledningen tillsammans med eleven och ämnesläraren. Studiehandledaren behöver känna till vilka förkunskaper som krävs för att eleven ska förstå ett visst avsnitt i ämnet.

Studiehandledaren är ämneskunnig

För att kunna studiehandleda elever i olika skolämnen är det önskvärt att studiehandledaren har kunskaper i ämnesområdet motsvarande gymnasienivå. Kompetensmässigt kan man dela in studiehandledarfunktionen i tre ämnesblock; matematik och naturorienterande ämnen, samhällsorienterande ämnen samt praktisk-estetiska ämnen.

En likvärdig studiehandledning

Elever som talar olika språk och har varierande behov av studiehandledning på modersmål finns i de flesta av landets kommuner och skolor. För att studiehandledning på modersmål ska bli en framgångsrik åtgärd och bidra till förbättrade elevresultat är det önskvärt att studiehandledaren uppfyller kriterierna vi har beskrivit. Men både huvudmän och skolor vittnar om svårigheterna att hitta lämpliga studiehandledare och tillräckligt underlag för attraktiva tjänster. Därför kan det vara bra med samverkan och samordning hos en huvudman eller i en kommun, ett län eller en större region. Tillsammans kan parterna identifiera lämpliga studiehandledare och erbjuda gemensam kompetensutveckling.

ATT DISKUTERA

.....

- Vilken kompetens har studiehandledarna på vår skola?
- Hur löser vi det när viss kompetens saknas? Finns det något samarbete med andra kommuner eller skolor?
- Hur använder vi ämneslärares och studiehandledares respektive kompetenser i arbetet med att stödja elevens utveckling och lärande?

.....

Att organisera för studiehandledning på modersmål

Att organisera för studiehandledning är en komplex uppgift som kan innebära stora utmaningar för skolor och huvudmän. En svårighet kan vara att personer ur olika yrkeskategorier och med olika anställningsförhållanden behöver samverka för att studiehandledningen på modersmål ska bli effektiv. I vissa fall är studiehandledare anställda på en skola, i andra fall finns en central enhet i kommunen eller hos huvudmannen där studiehandledare är anställda och där skolor får beställa studiehandledning efter behov. Om studiehandledaren är anställd centralt kan hon eller han ha uppdrag på flera olika skolor och det kan innebära att det blir svårt för studiehandledaren och ämnesläraren att mötas. Det kan dessutom vara en utmaning för skolorna och huvudmännen att finna studiehandledare med den kompetens som behövs, det vill säga en studiehandledare som behärskar både det aktuella språket och skolämnet. Ofta är det lärare i modersmålsämnet som också får uppdrag som studiehandledare.

Andra faktorer som ställer stora krav på organisering och planering av studiehandledningen är till exempel att många skolor har en elevgrupp med flera språk men där någon eller några språkgrupper bara har ett fåtal elever. Enskilda elever kan dessutom behöva studiehandledning i ett eller flera ämnen och stödbehovets omfattning kan också variera. Det kan bli svårt att lägga schema så att eleven får tillgång till studiehandledning utan att hon eller han behöver gå ifrån den ordinarie undervisningen i för stor utsträckning. Trots dessa utmaningar är det förstås angeläget att skolor och huvudmän strävar efter att insatsen genomförs på ett medvetet och välplanerat sätt så att eleverna som har rätt till studiehandledning därmed får stöd att utvecklas så långt som möjligt i förhållande till utbildningens mål.

Som tidigare beskrivits i detta material är studiehandledning en form av särskilt stöd. Därmed måste ett åtgärdsprogram utarbetas där elevens stödbehov beskrivs. För att behoven ska tillgodoses på ett tillfredsställande sätt är det angeläget att studiehandledaren så långt det är möjligt samarbetar med ämnesläraren. Studiehandledarens ansvar blir då att ge eleven ett adekvat stöd enligt det beslutade åtgärdsprogrammet, och ämnesläraren ansvarar för undervisningen i ämnet och bedömer elevens kunskaper och sätter betyg. För att studiehandledningen på modersmål ska bli effektiv och bidra till elevernas måluppfyllelse behöver insatsen

en tydlig koppling till undervisningen i ämnet. Studiehandledningsinsatsen ska genomföras utifrån ämnets kursplan eller ämnesplan och den ansvariga ämneslärarens planering. Insatsen behöver således planeras på ett medvetet sätt för att den ska fungera och leda till önskvärda resultat.

FRAMGÅNGSFAKTORER

Skolor som har kommit långt i arbetet med att organisera och genomföra studiehandledning på modersmålet på ett effektivt och framgångsrikt sätt kännetecknas av följande faktorer:

- Rektor är ansvarig för och engagerar sig i frågan om studiehandledning.
- På skolan finns kompetens kring frågor som rör flerspråkighet.
- Personalen har utvecklat en samsyn kring mål och syfte med studiehandledningen.
- Ämneslärarna tar ansvar och engagerar sig i studiehandledningen.
- Personalen skaffar sig kunskaper om elevens tidigare skolgång och ämneskunskaper.
- Personalen planerar gemensamt med utgångspunkt i elevens behov.

För att utveckla organisationen av studiehandledning på modersmål på en skola kan det vara bra att utgå från en analys av de flerspråkiga elevernas resultat och sedan inrikta sig på det som behöver förbättras. Om studiehandledarna är anställda centralt hos huvudmannen behöver utvecklingsarbetet ske i samarbete med denna centrala enhet så att man kan arbeta gemensamt med det man vill förbättra. Det kan till exempel vara att skolans personal får kompetensutveckling kring flerspråkighet och språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt. Rektorn, lärarna och studiehandledarna behöver vara överens om vad som ska uppnås med studiehandledningen och hur den ska genomföras.

Att skapa förutsättningar så att en effektiv studiehandledning kan utvecklas är alltså en viktig uppgift. Det handlar om att göra det möjligt för lärare och studiehandledare att samarbeta och att schemalägga så att olika former av studiehandledning kan ges. Ämnesläraren och studiehandledaren kartlägger tillsammans elevens behov och planerar på vilket sätt studiehandledningen ska läggas upp. Läraren har huvudansvaret för eleven och för att bedöma elevens kunskaper i ämnet, men studiehandledaren spelar en viktig roll när det gäller att bedöma elevens ämneskunskaper. Om ämnesläraren är medveten om sitt ämnes språkliga särdrag och ger eleven strategier för att erövra dem, kan studiehandledningen göras

mer precis och studiehandledarens arbete underlättas. Hur samarbetet kan ske i praktiken beror på studiehandledarens och ämneslärares möjligheter att mötas men med en medveten strävan från båda parter och med stöd från rektor och kollegor finner man ofta former som passar och ger eleven bästa möjliga förutsättningar att lyckas.

ATT DISKUTERA

- Jämför förhållandena på skolan med listan på framgångsfaktorer. Vad stämmer överens? Finns det något som inte stämmer? Vad skulle kunna göras för att förändra det?
- Vem ansvarar för planering, genomförande, bedömning och uppföljning mellan ämneslärare och studiehandledare? Fungerar det väl? Vad vill vi utveckla och hur skulle det kunna gå till?

Andra sätt att bedriva studiehandledning

Studiehandledning på modersmålet organiseras ofta som en individuell insats där en studiehandledare träffar en elev i taget. Detta kan upplevas som ett kostsamt sätt att genomföra insatsen på och det kan vara svårt att lägga ett schema där mycket individuell verksamhet ska få plats. Om elevens stödbehov kan tillgodoses genom en lösning där studiehandledning ges till en grupp elever samtidigt så kan man mycket väl organisera insatsen så.

Studieverkstad eller studiestuga

Man kan till exempel organisera språkverkstad eller studiestuga, de kan se olika ut från skola till skola. Ibland är eleverna schemalagda på bestämda tider, ibland är det mera av öppen verksamhet. Deltagandet i språkverkstad behöver inte utgå från att eleven har ett åtgärdsprogram utan kan alltså bygga på frivillighet och individuella behov. I sådana fall är verksamheten i studieverkstaden eller språkstugan inte att betrakta som studiehandledning på modersmålet i form av särskilt stöd, men verksamheten där kan ändå stödja elevens utveckling mot kunskapskraven.

I en språkverkstad är det vanligt att studiehandledare arbetar tillsammans med lärare i svenska som andraspråk och ämneslärare. Då flera personalkategorier ska

samverka kring en elevs lärande är det viktigt att vars och ens ansvar tydliggörs. Det behöver också tydligt framgå vem som har samordningsansvar i språkverkstaden så att de olika delarna tillsammans fungerar väl och tar sin utgångspunkt i elevens behov. Om verksamheten ska kunna möta flera olika elevers behov på ett flexibelt sätt kan det behövas flera studiehandledare på plats. Studiehandledarna behöver ha kunskaper i elevernas modersmål och i de olika ämnena. Undervisning i språkverkstaden kan på så sätt ske växelvis på svenska och på elevens modersmål.

Studiehandledning som fjärrverksamhet

I några kommuner i Sverige provar man olika system för att kunna ge studiehandledning som en fjärrverksamhet. Detta kan vara en bra modell om det saknas studiehandledare i något språk i den egna kommunen. Elever som behöver studiehandledning i det aktuella språket kan då få det av en studiehandledare som arbetar någon annanstans i landet, via en digital plattform.

I detta fall kan samarbetet mellan ämneslärare och studiehandledare vara extra komplicerat att få till så det kan vara lämpligt att lärare och studiehandledare har verkliga eller digitala möten i början. Då kan studiehandledaren få lärarens planering och läraren och studiehandledaren kan diskutera framgångsrika metoder i arbetet med att stödja den individuella elevens utveckling och lärande.

ATT DISKUTERA

- Vad är det viktigt att studiehandledningen innehåller?
- Hur kommer vi fram till vilka elever som ska få studiehandledning?
- Hur skulle arbetet med att organisera och genomföra studiehandledning på modersmål kunna utvecklas på skolan och i kommunen?

Andra former för flerspråkigt lärande

Studiehandledning på modersmålet stödjer elevernas flerspråkiga lärande i skolans olika ämnen och kan introducera eleven i nya sammanhang i den svenska skolan. I det här avsnittet beskriver vi andra ämnen och verktyg som ger eleven möjligheter att använda och utveckla sina kunskaper, färdigheter och förmågor på alla sina språk, nämligen

- svenska som andraspråk,
- modersmålsundervisning,
- tvåspråkig undervisning,
- tvåspråkiga klasser och
- handledning för flerspråkiga elever där modersmålet inte är det starkaste språket.

För att åstadkomma ett flerspråkigt lärande i den svenska skolan behövs en samsyn kring vad lärandet innebär, vilken kompetens som krävs och vad som ska uppnås. I en framgångsrik skola skapar rektor och personal utrymme för dialog kring flerspråkigt lärande samt arenor där flerspråkigheten och mångkulturen används och bejakas. En annan viktig faktor är att lärare vet vilka kulturella och språkliga faktorer i det egna ämnet som kan underlätta för eleverna. Det som gynnar de flerspråkiga elevernas lärande gynnar även övriga elevers lärande.

Så här står det i skollagen om stimulans (3 kap. 3 §):

Alla barn och elever ska ges den ledning och stimulans som de behöver i sitt lärande och sin personliga utveckling för att de utifrån sina egna förutsättningar ska kunna utvecklas så långt som möjligt enligt utbildningens mål. Elever som lätt når de kunskapskrav som minst ska uppnås ska ges ledning och stimulans för att kunna nå längre i sin kunskapsutveckling.

De ämnen och verktyg som beskrivs här nedan kan göra det möjligt för flerspråkiga elever att nå längre i sitt lärande och i sin utveckling och för skolorna att uppfylla skollagens krav.

Svenska som andraspråk

Ämnet svenska som andraspråk spelar en viktig roll i de flerspråkiga elevernas skolgång. Ämnet ersätter svenska för de elever som undervisas i det och är likvärdigt när det gäller innehåll och behörighet för vidare studier. I 5 kap. 14 § skolförordningen regleras ämnet för de obligatoriska skolformerna:

Undervisning i svenska som andraspråk ska, om det behövs, anordnas för

- 1. elever som har ett annat språk än svenska som modersmål,*
- 2. elever som har svenska som modersmål och som har tagits in från skolor i utlandet, och*
- 3. invandrarelever som har svenska som huvudsakligt umgängesspråk med en vårdnadshavare.*

Rektorn beslutar om undervisning i svenska som andraspråk för en elev.

Ämnet svenska som andraspråk finns även i gymnasieskolan.

Undervisningen i svenska som andraspråk ska syfta till att eleverna utvecklar kunskaper i och om svenska språket. Genom undervisningen ska eleverna få förutsättningar att utveckla sitt svenska tal- och skriftspråk så att de får tilltro till sin språkförmåga och kan uttrycka sig i olika sammanhang och för skilda syften. Det krävs inget åtgärdsprogram för att en elev ska ha rätt att följa kursplanen i svenska som andraspråk i stället för den i svenska.

Modersmålsundervisning

Elever med annat modersmål lär sig ett nytt språk samtidigt som de ska utveckla samma ämneskunskaper som sina klasskamrater. Det finns forskning som pekar på att ju starkare elevens förstaspråk är desto snabbare gör hon eller han framsteg i andraspråket. Med andra ord; ju mer undervisning i modersmålet desto bättre förutsättningar att utveckla andraspråket. Från förstaspråket överförs kunskaper om språkliga djupstrukturer, läs- och skrivförmåga och tankeprocesser till andraspråket.¹⁵

Modersmålsundervisning är ett eget ämne med kursplan och ämnesplan och man ger betyg i ämnet på samma villkor som i andra ämnen. Undervisningen är frivillig och kan ligga utanför ordinarie timplan.

15. Axelsson (2002).

ATT DISKUTERA

.....

- Hur avgör vi om en elev ska följa kursplanen i svenska eller svenska som andraspråk? Finns det något i det arbetet som skulle behöva utvecklas? Vad i så fall och hur skulle det kunna göras?
 - Är det lätt eller svårt att motivera elever att ta del av modersmålsundervisningen? Vad kan avgöra detta? Finns det något som skulle kunna utvecklas eller förändras för att fler elever skulle ta del av denna undervisning? Hur skulle det arbetet kunna gå till?
-

TVÅSPRÅKIG UNDERVISNING

Ett annat verktyg för att främja en aktiv flerspråkighet är att erbjuda elever i grundskolan tvåspråkig undervisning, vilket är reglerat i 9 kap. 12–13 §§ skolförordningen. Det ställer krav på homogena elevgrupper och kan ge en parallell flerspråkighetsutveckling. Läs mer om tvåspråkig undervisning på Skolverkets webbplats Tema modersmål.¹⁶

TVÅSPRÅKIGA KLASSER

Skolinspektionen menar att tvåspråkig undervisning kan vara en framgångsfaktor. Tvåspråkiga pedagoger kan vara positivt för elevers identifiering med den egna tvåspråkigheten och tvåspråkig ämnesundervisning kan gynna lärandet, liksom elevers möjligheter att även utanför modersmålsundervisningen identifiera sig som tvåspråkiga. Därtill kan den tvåspråkiga undervisningen bidra till att flerspråkigheten ses som en tillgång och inte en brist.¹⁷

En tvåspråkig klass ger inte automatiskt förutsättningar för optimal språk- och kunskapsutveckling och parallell flerspråkighetsutveckling. Det behöver kombineras med en genomtänkt pedagogik från alla lärare och ett språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt i alla skolans ämnen och verksamheter för att få balans i flerspråkigheten. Det är lämpligt att flerspråkiga lärare förutom sin lärarbehörighet i ämnena har erfarenhet av att stötta unga flerspråkiga individer i deras språkutveckling. Är läraren utbildad i något annat land är det nödvändigt att hon eller han är väl förtrogen såväl med arbetssätt i den svenska skolan som med kunskapskraven i ämnena. Det är också viktigt att det finns många tillfällen till planering mellan den svensktalande och den flerspråkiga pedagogen så att undervisningen sker växelvis på svenska och modersmål.

HANDLEDNING PÅ SVENSKA FÖR FLERSPRÅKIGA ELEVER VARS MODERSMÅL INTE ÄR DERAS STARKASTE SPRÅK

Under vissa omständigheter kan elever behöva handledning enbart på svenska. Det kan vara aktuellt om det inte finns någon studiehandledare i det aktuella språket och ämnet och om eleven inte har påbörjat begreppsbildningen i ämnena på modersmålet. Denna insats är då att betrakta som en särskild stödinsats men

16. <http://modersmal.skolverket.se>.

17. Skolinspektionen 2010:15.

inte som studiehandledning. För en elev som har behov av denna stödåtgärd ska åtgärdsprogram utarbetas.

Denna typ av handledning kan ges av en svensktalande lärare med både ämneskunskaper och kunskaper om andraspråkutveckling och inläring i det aktuella ämnet. Handledningen kan bestå av systematiskt arbete med centrala ämnesord och begrepp inom det aktuella kunskapsområdet i ämnet. Man kan använda lexikon eller andra översättningsverktyg och arbeta med en enskild elev eller en grupp elever som befinner sig på ungefär samma kunskapsnivå. Språkutvecklande arbetsätt¹⁸ och varierade metoder i den ordinarie undervisningen kan stärka inläringen ytterligare. Arbetsättet lämpar sig väl för ämnesundervisning i förberedelseklass eller motsvarande i de obligatoriska skolformerna och i introduktionsprogrammet Språkintröduktionen i gymnasieskolan.

För flerspråkiga barn i skolans tidigare årskurser, till exempel årskurs 1–5, kan handledning på svenska vara en effektiv stödinsats. Eleverna kanske har gått i förberedelseklass eller motsvarande och utvecklat ett grundläggande ordförråd på svenska och dessutom fått en intröduktion i andra ämnen. Handledningen kan då kombineras med en ämnesundervisning som har både ämnesspråket och ämnesinnehållet i fokus. Om eleven också deltar i modersmålsundervisningen kan modersmålsläraren inrikta undervisningen på att stärka elevernas flerspråkiga utveckling genom att arbeta med ämnesspråk och strategier för lärande på modersmålet. På så sätt kan handledning, ämnesundervisning och modersmålsundervisning samspela och öka elevens möjligheter att utveckla sitt språk och sitt lärande parallellt.

ATT UTVECKLA FLERSPRÅKIGHET

I den svenska skolan finns elever som tillsammans representerar mer än hundra olika modersmål och det är naturligt för dem att använda mer än ett språk varje dag. Det innebär att många lärare, inte minst ämneslärare, möter en språklig mångfald i sin undervisning. Flerspråkighet är på flera sätt en resurs för både individen och samhället¹⁹ och elevernas språkutveckling är därför något som rör alla lärare. Det är viktigt att undervisningen i skolan bejaka elevernas flerspråkighet.

Flerspråkighet kan innebära allt från att behärska två eller flera språk lika bra som infödda till att endast kunna använda sina olika språk i vissa situationer eller för vissa ändamål.

18. Gibbons (2009).

19. Vetenskapsrådet (2012).

Forskare använder även begreppen *simultan* och *successiv* flerspråkighet, barn kan bli *simultant* flerspråkiga, om de får två språk från födelsen, eller *successivt* flerspråkiga om språk nummer två kommer in senare. De barn som blir successivt flerspråkiga har det ena språket mer eller mindre utvecklat när de börjar tala nästa språk. De barn som lär sig två språk från början blandar dem under en kort period för att sedan dela upp dem. Uppdelningen av språken sker gradvis och det dominerande språket kan sedan påverka det andra under uppbyggnaden.

Barn utvecklar sin flerspråkighet olika, de tar olika lång tid på sig, och blir olika starka. Barn kan utveckla passiv tvåspråkighet som kan bli mer aktiv om det vilande språket stimuleras. För de barn som utvecklat ett modersmål innan de börjar förskolan eller skolan är det viktigt att få fortsatt stöd på det språket, såväl hemma som i förskolan. I skolan gynnas språkutvecklingen av att barnet får undervisning på modersmålet.

Läroplanen för grundskolan slår fast att skolans uppdrag utgår från tanken att ”Språk, lärande och identitetsutveckling är nära förknippade”.²⁰ En språklig identitet kan till exempel rymma att vara sig själv på ett visst språk och att ha självförtroende på detta språk. Individen får genom språket inte bara ord och begrepp utan även värderingar och normer. Språket är ett redskap för tanken, det är ett begreppssystem, ett instrument för beskrivning, analys och förståelse av verkligheten.²¹

Andraspråk tar ofta mer kraft i anspråk att utveckla än modersmålet. Ett sätt att beskriva språkutveckling, på både förstaspråk och andraspråk, är bas och utbyggnad.²² Basen innebär till exempel att man omedvetet behärskar alla ljud i språket, att den grundläggande grammatiken fungerar och att man kan delta i och göra sig förstådd i samtal. Det innebär också att man kan hålla ihop en berättelse så att den som lyssnar förstår sammanhanget. Utvecklingen av basen är oftast klar innan skolstart och då räknar man med att eleven har ett ordförråd på mellan 8 000 och 10 000 ord, men det kan förstås variera. Utbyggnaden startar i samband med att läs- och skrivutvecklingen inleds, då växer ordförrådet och blir mer formellt och ämnesspecifikt, både i tal och i skrift.²³

Flerspråkiga elever som börjar skolan i Sverige har haft olika förutsättningar för att bygga upp sin bas. En del har fått en svenskspråkig bas i förskolan, andra har hela sin språkliga bas på modersmålet.

20. Skolverket (2011).

21. Virta (1994).

22. Viberg (1996).

23. Skolverket (2012)

Andraspråkselever kan utveckla ett vardagsrelaterat språk ganska snabbt men det tar ofta minst 5 år för dem att utveckla ett akademiskt skolspråk.²⁴ För flerspråkiga elever är det viktigt att arbeta med att utveckla bas och utbyggnad samtidigt så att de tillägnar sig det grundläggande ordförrådet, basen, samtidigt som de utvecklar utbyggnaden, det vill säga sina ämneskunskaper.

Släktskapen mellan olika språk påverkar hur lätt eller svårt det är att ta till sig det nya språket. Många forskare menar att det är lättare för inlärare att tillägna sig strukturer som ofta förekommer i världens språk. Elever som har ett förstaspråk som skiljer sig markant från svenskan kan behöva längre tid för att lära sig språket. Faktorer som också påverkar inläringen är motivation, kognitiv mognad och ålder.

Ordförrådet i olika språk kan definieras i vardagliga och vetenskapliga begrepp, till exempel vardagsspråk och skolspråk. Vardagsspråket utvecklas muntligt och spontant i de vardagliga sammanhang som barnet ingår i. Man lär sig det genom att lyssna men också genom att rita eller måla, eller prata sig fram till vad ord kan betyda. I förstaspråksinläringen växer barn på så sätt in i kulturens sätt att tänka och handla, och begreppens kulturella innebörd befasts. Barnet bygger på så sätt en bas som också innehåller värderingar.

Skolspråk är det språkbruk som eleverna möter i skolans undervisning. Det bygger på begrepp och sammanhang som syftar till att utveckla förståelse för världen och ge möjlighet att förklara den på ett vetenskapligt sätt. Ibland är skolspråket utlyft från sitt sammanhang för att passa undervisningen i olika ämnen. Skolspråket skiljer sig från vardagsspråket även i inläringen eftersom eleven först möter begreppet och därefter lär sig förstå vad det betyder, vilket tar tid.

Flerspråkiga elever som inte har basfärdigheter i svenska klarar oftast inte heller ämnesundervisningen på svenska. Utan stöd på modersmålet riskerar elever att få svårt att klara en åldersmässig nivå i ämnena.²⁵

24. Gibbons (2013).

25. Axelsson m.fl. (2002).

Studiehandledning i Kronobergs län – ett exempel på utvecklingsarbete

I det här kapitlet redovisar vi lärdomar och strategier från ett utvecklingsarbete kring studiehandledning på modersmål i Kronobergs län.

Bakgrund

Kronobergs län i Småland består av åtta kommuner. Växjö är huvudort med 84 000 invånare, Ljungby har 28 000 invånare och de övriga kommunerna har en folkmängd mellan 8 000 och 18 000 invånare. Länet är vidsträckt med långa avstånd mellan huvudorterna. Kronoberg är ett av de län i landet som har störst flyktingmottagande och andelen flerspråkiga elever med kort tid i Sverige har därför ökat kraftigt de senaste åren. Eleverna representerar många olika språk och kommunerna i länet kan var för sig varken rekrytera studiehandledare med ämneskompetens eller lämpliga modersmålslärare. Detta har medfört att man inte har kunnat ge eleverna den studiehandledning på modersmålet och modersmålsundervisning de behöver.

Hösten 2010 startades ett projekt i länet för studiehandledning på modersmålet. En analys visade att åtgärden var okänd på de flesta skolorna och tolkningarna gick isär om vad den innebar. I kommunerna fanns inte heller några särskilda medel avsatta för stödåtgärden och inga åtgärdsprogram upprättades med studiehandledning på modersmål.

Brist på studiehandledning

Under 2009 gjordes en kartläggning av nyanlända barns och ungdomars skolgång i länet och det blev tydligt att studiehandledning på modersmål var en bristvara. Dessutom hade kommunerna fått påpekanden från Skolinspektionen om att de inte levde upp till styrdokumentens krav om insatsen. En diskussion inleddes om hur man skulle komma tillrätta med problemen och projektet startades. Uppdraget var att tydligare definiera vad studiehandledning kan vara och hur man kan organisera och arbeta med den.

Hösten 2010 inleddes arbetet med att representanter från länets kommuner föreslog ämneskunniga modersmålstalare som kunde ge studiehandledning i grundskolans årskurser 7–9 och i gymnasiet. Arabiska, somaliska, albanska och dari var vanligast och därför utsågs ämneskunniga i dessa språk till studiehandledare.

Matematik valdes som fokusämne. Detta var dels för att betygsresultaten var sämre än i andra ämnen och andelen elever med utländsk härkomst var hög i gruppen med låg måluppfyllelse, dels för att många elever från andra länder har goda matematikkunskaper med sig från hemlandet.

För att lära och förstå vad som händer vid studiehandledning valde man tre grundskolor och tre gymnasieskolor som studieobjekt. Skolorna låg i den största kommunen, där projektledarna redan var verksamma. I dialog med rektorer och lärare identifierades ett antal elever med behov av studiehandledning i matematik på modersmålet. I första hand valdes elever som gått i svensk skola mellan ett och tre år.

Studiehandledare rekryterades inom modersmålslärargruppen men även utanför i de fall där ämneskompetens saknades. Av de åtta studiehandledarna som utsågs hade hälften kompetens att undervisa på gymnasiet.

Gemensamt kunskapsbyggande

För att få gehör för utvecklingsarbetet var information till skolledning och personal en viktig del i projektets inledande skede. Mottagandet var övervägande positivt och man ville ha en bättre förståelse för vad studiehandledning kan vara och vilka elever som behöver den. I några fall ifrågasattes modersmålets betydelse för kunskapsutvecklingen och någon menade att eleverna då inte behövde anstränga sig för att lära sig svenska. Projektledningen uppfattade tidigt behovet av mötesplatser för samtal kring flerspråkigt lärande och syftet med studiehandledning. Olika forum för kunskaps- och erfarenhetsutbyte har skapats under projektets gång.

REKTORSTRÄFFAR

På rektorsträffar har samtalen handlat om styrdokumentens intentioner när det gäller studiehandledning på modersmålet och förutsättningarna för utvecklingsarbetet inom projektet. Rektorerna har ansvarat för att förankra projektet i sin organisation och skapat möjlighet för samverkan mellan lärare och studiehandledare.

STUDIEHANDLEDARTRÄFFAR

I projektet har studiehandledarträffarna varit ett viktigt inslag. Träffarna har hållits regelbundet och utifrån olika teman. Studiehandledarna har under ledning fått tillfälle att samtala om sitt uppdrag, diskutera dilemman, reflektera kring såväl organisatoriska aspekter som ämnesdidaktiska. De har också gjort interkulturella jämförelser kring lärarroll, undervisningen i ämnet och försökt att identifiera delar eller moment i ämnet som behöver uppmärksammas särskilt eftersom eleven inte känner till dem eller har gjort på något helt annat sätt i hemlandet. Studiehandledarna har också reflekterat kring ord och begrepp som ofta ”ställer till det” för eleverna. Fallbeskrivningar har varit vanliga inslag. Studiehandledarna har diskuterat olika elevexempel kring hur studiehandledningen skulle läggas upp för att möta elevens behov på bästa sätt.

TRÄFFAR MED ÄMNESLÄRARE OCH STUDIEHANDLEDARE

För att stärka samarbetet mellan ämneslärare och studiehandledare har ämneslärare i projektet bjudits in till gemensamma träffar med studiehandledarna. Dessa träffar har varit ett forum för att informera om studiehandledning som verktyg och hur projektet utvecklas, utbyta erfarenheter ämneslärare och studiehandledare emellan samt genom fallbeskrivningar synliggöra olika dilemman i både ämnesundervisningen och studiehandledningen. Studiehandledarna har redogjort för sitt arbete och belyst frågor ur en interkulturell synvinkel.

ÄMNESLÄRARKONFERENS

Enligt skolornas ordinarie planering hålls ämneskonferenser regelbundet. Dessa har varit ett viktigt inslag i projektets arbete och bidragit till en närmare kontakt mellan ämneslärare och studiehandledare, och konferenserna har stärkt studiehandledarens ställning på skolan. Genom ämneskonferenserna har studiehandledaren också blivit bättre insatt i skolans rutiner och arbetssätt och ämneslärarna har fått ökad förståelse för studiehandledarrollen.

DELTAGARINTERVJUER

Under hela projektiden har man regelbundet intervjuat elever, en handfull elever har ingått i projektet sedan start och man har kunnat följa deras utveckling på ett bra sätt. Mycket av projektets lärande har sin grund i elevernas svar och reflektioner kring sin situation i den svenska skolan. De inledande intervjufrågorna

till eleverna handlade om tid i Sverige, starkaste språket, ämneskunskaper från hemlandet, inställning till ämnet och vad för slags stöd som studiehandledningen ger. De uppföljande frågorna har bland annat handlat om upplevda behov, vilket stöd som ger bäst resultat, när i tiden det ska ges och när man inte längre behöver studiehandledning.

Enskilda samtal har hållits med samtliga studiehandledare och några ämneslärare för att ringa in didaktiska frågor kring välfungerande studiehandledning. I dessa samtal har framför allt behovet av samarbete mellan ämneslärare och studiehandledare understrukits. Det har också blivit tydligt att studiehandledning satts in i ett alldeles för sent skede då eleven misslyckats på ett prov eller befaras att inte nå målen i ett ämne eller en kurs.

LEKTIONSBesøg

Projektledningen har deltagit på lektioner i ämnet och vid särskilda studiehandledningstillfällen, man har iakttagit eleven i klassrumsmiljön och studerat studiehandledarens och elevens samspel. Vid dessa tillfällen har man kunnat notera språk-användning och arbetssätt för att rama in viktiga strategier i studiehandledningen.

Resultat

Projektet har gett effekter på olika nivåer – för organisationen, grupperna och individerna.

BÄTTRE ORGANISERING

De deltagande skolorna har ökat sin kunskap om vad studiehandledning på modersmålet är och vilka elever som behöver stödet. Stödet finns med i planeringen vid terminsstart och kan därför läggas ut över längre tid. Vetskapen om olika former för studiehandledning har påverkat skolornas planering. Vid klassindelning och schemaläggning tar man viss hänsyn till elevernas språkbakgrund för att underlätta organiseringen av flerspråkig handledning. Rektorerna arbetar mer för att rekrytera ämneskunniga studiehandledare.

Flera skolor har ökat möjligheterna till pedagogiskt samarbete mellan ämneslärare och studiehandledare vilket har gett goda effekter på elevernas resultat.

Det har också medfört en ökad frustration i organisationen över att inte kunna möta alla flerspråkiga elevers behov av studiehandledning, det är bara de stora

språkgrupperna som får den. Man vill ha mer nationellt stöd med digitala verktyg och webblesurser för att öka likvärdigheten i stödinsatsen. På skolorna har också en diskussion startat kring elever som behöver studiehandledning för att nå de högre betygen.

En effekt av utvecklingsarbetet på ett övergripande plan är att skolcheferna i länet har ansökt gemensamt hos Regionförbundet Södra Småland för att ytterligare utveckla studiehandledning och modersmålsundervisningen i länet.

MER KUNSKAP OM FLERSPRÅKIGA ELEVER

Ämneslärare har sett samarbetet med studiehandledaren och mötena i projektet som viktiga för att problematisera kring flerspråkiga elevers lärande i det egna ämnet. Med denna kunskap har deras efterfrågan på studiehandledning ökat.

Studiehandledarna upplever att projektet gett dem ett tydligt uppdrag. De ser samarbetet inom studiehandledargruppen som utvecklande och ett viktigt stöd i studiehandledningen. De har sett att samarbetet med ämneslärare ger effektivare studiehandledning.

Eleverna vill ha mer studiehandledning, de menar att flerspråkigheten ses som en tillgång och tycker att lärandet ökar när de får använda sitt starkaste språk i ämnessammanhang. De uppskattar också handledning i grupp.

Vårdnadshavarna har fått kännedom om studiehandledning på modersmålet och vill att barnen ska få insatsen.

BÄTTRE RESULTAT FÖR ELEVERNA

I projektet har man studerat elevernas betyg men det är för tidigt att dra några generella slutsatser. Flera elever har nått målen i det aktuella ämnet och menar bestämt att det beror på studiehandledningen. De vittnar också om betydelsen av ökat självförtroende i ämnet och att det bidrar till att de lär sig snabbare. De menar också att kunskaperna befasts genom studiehandledningen. Studiehandledarna och ämneslärarna bekräftar dessa utsagor.

Några positiva röster i projektet

”När man är ganska ny är det bra med studiehandledning innan lektionen men ju mer man kan desto bättre är det att försöka på svenska och sedan få hjälp på modersmålet med det man inte kunde förstå på lektionen”. ELEV, ÅRSKURS 9, VÄXJÖ

”Lärarna måste förstå att vi invandrarelever är här för att stanna och att vi vill ha bra betyg!”. ELEV ÅR 1, GYMNASIET, VÄXJÖ

”Det hade varit mycket enklare om jag hade fått studiehandledning direkt när jag började skolan i Sverige”. ELEV, IVIK, VÄXJÖ

”Jag minns bättre när jag får förklaringen på somaliska”. ELEV, NV, ÅR 1

”Det är viktigt att studiehandledaren kan både matematik och arabiska, annars är det ingen hjälp”. ELEV, ÅRSKURS 8, VÄXJÖ

”Det är bra med en lärare som kan utgå från det *gamla*”. ELEV, NV, ÅR 1, VÄXJÖ

”Med X (studiehandledaren) spar jag tid och hinner med alla ämnen”. ELEV, NV ÅR 2

”Med studiehandledaren i klassrummet får både jag och eleven stöd”.

MATEMATIKLÄRARE, GY

”Eleverna är mycket gladare sen de började med studiehandledning”.

MATEMATIKLÄRARE, GR

”Nu tänker jag mer på hur jag förklarar nya saker i matten”. MATEMATIKLÄRARE, GR

”Vi studiehandledaren lär mycket av varandra”. STUDIEHANDLEDARE

”Eleverna stannar gärna kvar efter lektionen och vill ha mer”. STUDIEHANDLEDARE

”Om man vet vad eleven studerat i sitt hemland så spiller man inte onödig tid på att fylla igen luckor eleven kanske inte har”. STUDIEHANDLEDARE

”Hon svarar på fler frågor när hon förberett lektionen med studiehandledaren”.

FYSIKLÄRARE, GY

”Han (studiehandledaren) förmedlar så mycket mer än kunskaper i ämnet!”.

REKTOR, GY

”Studiehandledning i matte är bra men elever behöver också studiehandledning i de praktiska ämnena”. REKTOR, GR

Studiehandledning i en liten kommun

I de små kommunerna kan det vara ännu svårare än i de större att få studiehandledare i alla språk. I en av de mindre kommunerna i Kronobergs län arbetar man med handledning på svenska som särskilt stöd i ämnesundervisning. Handledningen förutsätter att den som handleder har goda kunskaper om hur man lär på ett andraspråk och vilka strategier man behöver för att erövra skolspråket i olika ämnen. Här ger vi några exempel på hur handledningen kan gå till.

Exempel 1

Eleven förstår inte hur ett experiment ska genomföras.

Handledaren förklarar med andra ord och visar igen med materialet hur det ska genomföras. *Eleven* ser ändå lite frågande ut och handledaren ber då två andra elever som varit längre i Sverige hjälpa till. Den ene har samma modersmål som eleven som får handledning. Den modersmålstalande eleven förklarar på modersmålet och på så sätt kan de dels befästa sina kunskaper i ämnet men också få träning att använda sina ämneskunskaper på modersmålet. Det är för många elever det språk de minns bäst på.

Den andre eleven får sedan beskriva experimentet på svenska. På så sätt övar denne sin svenska och befäster sina kunskaper.

De gör sedan experimentet tillsammans med handledaren.

Exempel 2

Eleven ska lösa ett lästal. Han läser *beräkna* och förstår inte det. Han visar studiehandledaren ordet.

Handledaren förklarar på svenska vad det betyder. När hon förklarar är hon trygg i att hon kommer att kunna förklara det på något sätt. Handledaren har en "lista" där hon samlar ord som ofta ställer till problem och den uppdateras kontinuerligt. Hon har många sätt att förklara dem på svenska och är också uppmärksam på elevens eventuella svårighet att förstå dessa ord när de första gången dyker upp i text. När eleven tycks förstå tittar de tillsammans i lexikon för att ytterligare befästa kunskapen.

Exempel 3

Eleven visar ett ord som hon inte förstår.

Handledaren förklarar och eleven verkar förstå. De tittar tillsammans på begreppet i ett översättningsverktyg. Eleven skakar då på huvudet och handledaren antar

att det är ett begrepp som inte går att översätta. Hon ber då en elev med samma modersmål som varit längre tid i Sverige att förklara att ordets motsvarighet inte finns i elevens språk och därför får eleven lära sig det på svenska utan stöd i sitt modersmål.

Exempel 4

Eleven säger att han behöver hjälp att förbereda sig inför provet i matematik.

Handledaren visar eleven centrala ord och begrepp innan provtillfället, så eleven kan repetera dem. Efter provet får eleven komplettera det skriftliga provet med en muntlig del där han har möjlighet att visa de kunskaper han inte kunde uttrycka skriftligt.

Inför prov är det en fördel om en flerspråkig pedagog läser frågeformuleringarna för att se om det finns ”dolda” svårigheter i frågorna.

Begreppslista

Bas

Innebär att man omedvetet behärskar alla ljud i språket med ett felfritt uttal. Den grundläggande grammatiken fungerar och man kan delta i samtal. Det innebär också att man kan hålla ihop en berättelse så att den som lyssnar förstår sammanhanget. Man brukar tänka att basen är klar innan skolstart och då har också eleven ett ordförråd på mellan 8 000 och 10 000 ord (Skolverket 2011).

Interkulturalitet

När etiska värden som ömsesidig respekt, tolerans, jämlikhet, demokrati och social rättvisa, präglar förhållningssättet (Lahdenperä 2008).

Kodväxling

Ett begrepp inom språksociologin som innebär att tvåspråkiga eller bidialektala personers växelvis använder mer än ett språk eller mer än en språkvarietet under ett samtal. Sådan växling kan vara ett tecken på en förändring i talsituationen eller signalera talarens inställning till det sagda. Kodväxling kan förekomma vid byte av talare eller ämne, mellan meningar eller t.o.m. inne i meningar (Nationalencyklopedin 2012).

Modersmål och förstaspråk

Det (eller de) språk som en individ tillägnar sig först, genom naturligt inflöde och tillsammans med i första hand föräldrarna eller andra vårdnadshavare (Abrahamsson 2009).

Taxonomi

Vetenskapen om organismernas klassificering, dvs. beskrivning, namngivning (nomenklatur) och formell klassifikation av organismgrupper som taxonomiska enheter. Varje enhet eller taxon får ett namn vars utformning varierar med rangen i det hierarkiska systemet och regleras av internationella nomenklaturkoder. Dessa reglerar även innehållet i formella beskrivningar av enheterna (Nationalencyklopedin 2012).

Utbyggnad

Utbyggnaden av språket startar i samband med skolstart och läs- och skrivinlärning. Ordförrådet växer och blir mer formellt som ämnesspecifikt, såväl i tal som i skrift (Skolverket 2011).

Referenser

- Axelsson, Monica, Lennartson-Hokkanen, Ingrid & Sellgren, Marina (2002). *Den röda tråden – Utvärdering av Stockholms stads storsatsning -målområde, språkutveckling och skolresultat*. Stockholm: Språkforskningsinstitutet.
- Gibbons, Pauline (2013). *Lyft språket, lyft tänkandet. Språk och lärande*. Stockholm: Hallgren och Fallgren.
- Löwing, Madeleine & Kilborn, Viggo (2008). *Språk, kultur och matematikundervisning*, Lund: Studentlitteratur.
- Olvegård, Lotta. (2006). *Vad händer i skolans historieböcker? En undersökning om innehåll och språkliga lärobokstexter i historia*. Specialarbete. Göteborgs universitet: Institutionen för svenska språket.
- Skolinspektionen (2009). *Utbildning för nyanlända elever – rätten till en god utbildning i en trygg miljö*. Rapport 2009:3.
- Skolinspektionen (2010). *Litteraturöversikt inför granskning av rektors ledarskap 2*. Rapport 2010:15.
- Skollag 2010:800.
- Skolverket (2008). *Allmänna råd för utbildning av nyanlända elever*. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket (2008). *Med annat modersmål – elever i grundskolan och skolans verksamhet*. Rapport 321.
- Skolverket (2011). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet*, Lgr 11.
- Skolverket (2012). *Greppa språket. Ämnesdidaktiska perspektiv på flerspråkighet*. Stockholm:Fritzes
- Skolverket (2012). *Få syn på språket. Ett kommentarmaterial om språk- och kunskapsutveckling i alla skolformer, verksamheter och ämnen*.
- Vetenskapsrådet (2012). *Flerspråkighet, en forskningsöversikt*. Rapport 5:2012.
- Viberg, Åke (1996). Svenska som andraspråk i skolan: I: Hyltenstam, K. (red.) *Tvåspråkighet med förhinder. Invandrar och minoritetsundervisning i Sverige*. Lund: Studentlitteratur.

Virta, Erkki (1994). *Tvåspråkighet, tänkande och identitet. Studier av finska barn i Sverige och Finland*. Del 1. Sammanfattning. Stockholms universitet: Psykologiska institutionen.

Användbara länkar för flerspråkig handledning

De här länkarna innehåller bra information och praktiska verktyg på flera språk för skolpersonal, elever och vårdnadshavare.

www.skolverket.se

<http://modersmal.skolverket.se>

Modersmål, flerspråkig undervisning, aktuella styrdokument och översättningsverktyg

www.utbildningsinfo.se

Information om det svenska utbildningsväsendet på flera språk

www.informationsverige.se

Allmän samhällsinformation på flera språk

www.webbmatte.se

Matematik åk 6–9 och grundläggande gymnasiematematik på flera språk

www.globalis.se

Interaktiv världskarta med information på svenska

www.1177.se/Kronoberg/Other-languages/

Information om människokroppen på flera språk

<http://sverigesradio.se/international>

Nyheter på åtta språk

www.lankskafferiet.org

Användbara länkar av olika slag för skolan

www.skolappar.nu

Tips på skolappar för smartphone och läsplattor recenserade av lärare

Studiehandledning på modersmål är en stödåtgärd som funnits i förordningarna för grund- och gymnasieskolan sedan 1997. Kompetensen kring studiehandledning på modersmål varierar emellertid, liksom hur man praktiskt kan arbeta med studiehandledningen.

Syftet med detta stödmaterial är att stödja dem som arbetar med att organisera och genomföra studiehandledningsinsatser på modersmål. Det syftar också till att fördjupa förståelsen kring flerspråkiga elevers lärande och visa hur man kan ge studiehandledning på modersmål för att stödja elevernas kunskapsutveckling.

Materialet vänder sig i första hand till rektorer, lärare och studiehandledare i de obligatoriska skolformerna och gymnasieskolan men alla som arbetar med elever som har ett annat modersmål än svenska kan ha nytta av materialet.

Skolverket

www.skolverket.se